

ZPŮSOB UŽITÍ, VÝZNAM A FUNKCE

29 **P**Ps a PPt mohou stát v staroslověnětině u nějakého jména a mít při tom (při své adjektivní povaze) nejběžnější snad funkci adjektivní vůbec, funkci atributivní v širokém smyslu toho slova.

Může jít (poměrně řídko) o atribut těsný, jako např. *mnoga tělesa počínajících* *stychъ vьstašę* Mt 27.52 Z, M, A, S *σώματα τῶν κεκοιμημένων ἁγίων*, nebo daleko častěji o atribut v různé míře (podle postavení a rozvitosti participia) volný, např. *prostrana vrata. i širokъ portъ. vьvodei vь pagubę* Mt 7.13 Z, M, A *εὐρύχωρος ἡ ὁδὸς ἢ ἀπάγουσα εἰς τὴν ἀπόλειαν*, nebo konečně o atribut predikativní (o doplňk), např. *otъrustiti ichъ ne chošę ne ědъšъ* Mt 15.32 Z, M, A, S *ἀπολοῦσαι αὐτοὺς νήστεις οὐ θέλω*. Přechody mezi těmito typy jsou plynulé a bez ostřejších hranic.

Zahrnuji-li do této kapitoly i případy s participií doplňkovými, pak by sem přesně vzato patřily i některé typy jiné, které uvádím v dalších kapitolách: dativ absolutní, vazba akuzativu s participiem (doplňkovým) u sloves smyslového vnímání a duševní činnosti¹ a konečně i participia přechodníková. Uvádím je v samostatných kapitolách, protože představují v systému stsl. participií typy zvláštní, jasně formálně i sémantičky vyhraněné a také poměrně značně produktivní.

Tak tedy atributivní participia přecházejí na jedné straně plynule k participiálním typům přísudkovým, na druhé straně pak navazují zase plynule a bez ostřejších přechodů na participia substantivizovaná. Na některé spojovací články mezi těmito dvěma typy jsme narazili již výše (§ 6). Jiným takovým přechodným typem (který však přiřazuji k participiím atributivním) jsou složené tvary participií shodných s vokativním substantivem, vazby, zvláště hojné v Euch. Při větné samostatnosti vokativů je dobře možné, že se participium v obrazech jako *gospodi bože sьzъdavyi vsja* necítilo jako přívlastek vokativu *gospodi bože*, nýbrž jako samostatný (substantivně pojímaný) vokativ, s prvním paralelní. Stupeň samostatnosti takového vokativního rozvitého participia byl patrně různý podle jeho rozvitosti i podle jeho

¹ A vskutku např. A. G. Rudnev uvádí doklady s těmito vazbami bez další už poznámky mezi příklady na participia ve funkci těsného i volného přívlastku (viz ČSJLD SSSR 1956, č. 1, str. 25 až 27).

postavení; zdá se mi, že v případě těchto vokativů vzrůstala při antepozici rozvitého participiálního obratu, srov. např. *възървати велиемъ glasomъ. sy na rasponě kъ ocju svoemu nbsъnumu. prěvysъnjumu glasъmъ. bže bže po čto mę ostavi. obrazъ daje namъ. vъ pečali i vъ bolězni. velikymъ glasomъ slavi tę. i prizyvati prěstoe imę tvoe. oca i sna i staago dcha. molimъ tę gi* Euch 43b 1—10.

Ostatně je třeba počítat s tím, že se složenými formami adjektiv vůbec byl spjat významový odstín blízký substantivnímu, takže i v jiných případech spojení složeného participia se substantivem byl dříve jejich významový vztah patrně poněkud jiný, než jak by se nám zdálo podle dnešního našeho pojetí; byl bližší spojení asyndetickému, parataktickému.² Na to, jak blízké je takové složené participium pojetí substantivnímu, i když stojí u jména, ukazují některé doklady, v nichž je řecké participium přeloženo do staroslověnštiny také participiem, kdežto do češtiny (Kral) apozitivním substantivem, srov. např. *τηгда видѣ їюда. прѣдавы ego. ѣко осудише i* Mt 27.3 Z, M, A, S — Kral *Jidáš, zrádce jeho* Ἰούδας ὁ παραδιδούς αὐτόν; *ιοαν̄ς κρ̄στεῑ v̄sta oτz m̄rtvŷchъ* Mc 6.14 Z, M — Kral *Jan Křtitel vstal z mrtvých* Ἰωάννης ὁ βαπτίζων.

Ve funkci atributu se PPs a PPt v staroslověnštině shodují se substantivy v různých funkcích a pádech. 30

Příklady (1) v nominativu: *бѣаchъ с̄м̄ѣтени. i oт̄вр̄з̄ени ѣкоже оv̄ц̄е ne im̄ošte pastucha* Mt 9.36 Z, M *пр̄όβατα μ̄̄ ἔχοντα ποιμένα; ѣкоже пр̄ѣдаш̄е namъ. bȳг̄о̄д̄е̄ӣ is̄koni samovid̄ci* L 1.2 Z, M, A *οἱ ἀπ' ἀρχῆς αὐτόπται καὶ ὑπηρεταὶ γενόμενοι; pos̄tla mę ž̄iv̄ei oc̄ь* J 6.57 Z, M, A *ὁ ζ̄ων πατήρ; tako bl̄st̄viti s̄je ěk̄ь bojei s̄je ḡě* PsSin 127.4 *ἄνθρωπος ὁ φοβούμενος; obrazъ i'kmo imatъ stoj̄ei ier̄ei* Cloz 8a 16—17 *σχ̄ήμα πληρ̄ων̄ ἔστηκεν ὁ ιερ̄εύς; abije že zv̄navi jeho b̄s̄ъ v̄zl̄eze na br̄ěm̄e* Supr 41.13—14 *ὁ ἐπιφων̄ων̄ αὐτ̄ῳ̄ δαίμων.*

Příklady (2) v genitivu: *пр̄ѣта ne v̄nem̄ъša s̄e ne ugasitъ* Mt 12.20 Z, M, A, S *λίον τυφόμενον οὐ σβέσει; do kr̄v̄e zacharije. pogybъšaago mežd̄ju ol'taremъ. i chramomъ* L 11.51 Z, M *ἕως αἵματος Ζαχαρίου τοῦ ἀπολομένου; ot lica b̄a īekov̄l̄e. obraš̄t̄b̄šaago kamenъ vъ ezera vod̄naa* PsSin 113.7—8 *ἀπὸ προσώπου τοῦ θεοῦ Ἰακώβ τοῦ στρέφαντος τὴν πέτραν; ic̄ěli raba tvoego sego. im̄ę r. oτz odr̄ž̄eš̄taago t̄elesъnaago nedoga* Euch 24b 6—8 *ἴασαι καὶ τὸν δοῦλόν σου τόνδε ἐκ τῆς περιεχούσης αὐτόν σωματικῆς ἀσθενείας; tako v̄z̄možemъ s̄e dr̄v̄znoven̄emъ. nasladiti s̄e. pr̄ěd̄z̄sto-ješ̄teje trapezy* Cloz 9b 13—15 *ἀπολαῦσαι τῆς προκειμένης τραπέζης; rabъ že b̄ž̄ii vid̄ěv̄ člov̄eka s̄dr̄ž̄ima i s̄b̄ijena. oτz s̄kl̄iv̄v̄š̄iichъ jemu z̄v̄t̄ pomilova jeho* Supr 42.5—7 *ἐκ τῶν συμβεβηκότων αὐτῷ κακῶν.*

Příklady (3) v dativu: *id̄ete že rač̄e kъ ovcamъ pogybъš̄imъ domu īleva* Mt 10.6 Z,

² Viz J. Kurz (ByzSlav 7, 1937—1938, 252—256); Kurz tu přirovnává spojení *staryi možbъ k obratům jako člověkъ gr̄ěš̄nikъ* apod.

M, A, S πρὸς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραήλ; *dondeže vyzvěšto myštor vojro rodu semu grjedōštjumu* PsSin 70.18 *πάσῃ τῇ γενεᾷ τῇ ἐρχομένῃ; s̄okrušiti orōžie i silo nedogu semu. s̄oštjumu v nemь* Euch 29a 8—10; *v̄sprētintь kumiru stoještjumu reče* Supr 34.22—23 *τῶ εἰδώλῳ ἐστῶτι.*

Příklady (4) v akuzativu: *privēsť sn̄ť moi kť tebě. imōžtь d̄chť nemť gluchť* Mc 9.17 Z, M, A, S *ἤνεγκα τὸν υἱὸν μου πρὸς σε, ἔχοντα πνεῦμα ἄλαλον; obače vragy moje ty. ne choťenťšeje m̄nē da cr̄ť b̄imь bylť nadť ģimi. privedēte je s̄emo* L 19.27 Z, M *τοὺς ἐχθρούς μου τούτους τοὺς μὴ θελησαντάς με βασιλεῦσαι; s̄psi taba tvoego b̄že moi v̄rvnažoštaago na tje* PsSin 85.2 *σῶσον τὸν δοῦλόν σου, ὁ θεός μου, τὸν ἐλπίζοντα ἐπὶ σέ; d̄s̄o lačōštō is̄pr̄t̄ni blagť* PsSin 106.9 *ψυχὴν πεινῶσαν ἐνέπλησεν ἀγαθῶν; rochuliti bolēznь s̄ižr. odr̄z̄eštjōžj nozē si. stoještii p̄d̄ť tobojro* Euch 35b 24—36a 2; *v̄ť stoe i s̄psažoštēe k̄r̄štenьe dl̄z̄enť estť. v̄s̄ēkť k̄r̄štenť s̄ť strachomť. i trepetomť chraniti* Cloz 2a 28—30; *ne na se nadējemť se. nť na dažoštaago namť dary ěl̄koljubivaago b̄a* Supr 522.24—26 *ἐπὶ τὸν χαρίσματα ἡμῖν βρύοντα φιλάνθρωπον θεόν.*

Příklady (5) ve vokativu: *li k̄r̄to nastavitť mje do iduměje. ne ty li b̄že otr̄rinony ny* PsSin 59.11—12 *σύ, ὁ θεός, ὁ ἀπωσάμενος ἡμᾶς; v̄sk̄r̄s̄ni zrače moi. bynyi ro obrazu mojemu* Supr 468.26—27 *ἀνάστα, μορφή ἢ ἐμῆ, καὶ κατ' εἰκόνα ἐμὴν γεγεννημένη.*

Příklady (6) v lokálu: *o strēgoštichť pastusēchť* Z (str. 79a); *v̄ť rizachť bl̄štēštachť se* L 24.4 Z, M, A *ἐν ἐσθήσειν ἀστραπτούσαις; pomošt̄tnikť v̄ť sk̄r̄t̄bechť obr̄t̄šichť ny d̄želo* PsSin 45.2 *ἐν θλίψειν ταῖς εὐρούσαις ἡμᾶς σφοδρα; rači nyne p̄ribližiti se. rabē tvoemť semť. poklonьš̄iimť se podť imē tvoe* Euch 35a 8—10; *živošta v̄ť v̄si naricajemť vidana. s̄ošt̄i oť grada is̄aiurskaago 18 porov̄ištť* Supr 24.22—24 *ἔχων γυναῖκα οὕτω προσαγορευομένην Βίδααν κόμην οὖσαν ὡς ἀπὸ σταδίων δέκα ὀκτῶ τῆς Ἰσαύρων πόλεως.*

Příklady (7) v instrumentále: *da s̄bōdetť se řečenoe prorokomť isaiemť ģl̄r̄oštēemť* Mt 8.17 Z, M, A, S *τὸ ἤρθεν διὰ Ἑσαίου τοῦ προφήτου λέγοντος; daždi namť ne b̄d̄ežtejro mysljōj. i tr̄z̄veštēemť se pomys̄leniemť. da ne p̄r̄jēti bōdemť* Euch 38a 7—10; *bolii nedogť tvoritť ne svoejr silojr nť nedogomť s̄ošt̄imť v̄ť ěr̄ēvť* Cloz 8b 5—7 *παρὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς γαστρος; zatvori nadťležešt̄iimi vet̄chym̄i d̄v̄rḡmi* Supr 527.28—29 *κλείσας τὴν τῶ σπηλαίῳ ἐπικειμένην παλαιὰν θύραν.*

- 31** Atributivní PPs a PPT jsou v staroslověnštině prostředek oblíbený. V Z např. je jich na 170 (bez Z_b), v PsSin přes 100, v Cloz na 25. Velmi častá jsou zejména v Euch, běžná jsou i v Supr.

Z toho jsou PPT v Z asi v jedné třetině dokladů, v PsSin přibližně v jedné čtvrtině, v Cloz v jedné pětině. Významový rozdíl mezi přítomnými a minulými participií ve funkci atributivní je stejný jako u participií substantivizovaných (viz § 7).

Atributivní participia jsou dobře dosvědčena i v ostatních slovanských jazycích a tím se potvrzuje domácí kořen jejich užití i v staroslověnštině.

Srov. např. ze staré češtiny *rač mě přijieti kajícíeho a prosícíeho tebe* OtcB 89b; *pamět blahoslovenie budúcieho života* OtcB 97a; ze staré polštiny *W niwecz wnidæo iaco woda czekacza* PFL 57.7 (Taszycki, *Imielstowy* 32); *A sq slo(wa) si(na) bo(zego), toto s(wie)to devico katerino v slauo cro. nebeskego vabocego* (tamt.); ze staré ruštiny *O Donče! Ne malo ti veličija, leležavšu knjazja na vrbnachъ, stlavšu emu zelenu travu na svoichъ srebrenychъ brezčechъ, oděvavšu ego teplymi mrglami podъ sěniju zelenu drevu* Sl. o polku Ig. 29; *chvalite ba. davšago nam mlstb svoju* Pouč. Vlad. Mon. (Ojnor-skij—Barchudarov, *Chrest.* 123); ze staré čakavštiny *Nose sobom tašču i pogibšu slavu svita* Katar. 220 (Zima, *Sint. razl.* 313); *Neprijatelj imam ne malo mogućih* Marul. 159 (tamt.).

Podobně jako při participiích substantivizovaných je však nápadná neobyčejně vysoká frekvence atributivních participií v staroslověnštině ve srovnání s jinými slovanskými jazyky.

Tento charakteristický rys stsl. památek se objeví názorně při srovnání týchž textů v stsl. a v jiných slovanských jazycích. Např. všem dokladům z PsSin na atributivní participium odpovídají v českém textu (Kral) zpřídavnělé přechodníky jen v 11 dokladech, tj. asi v 10 % všech případů, kdežto ve všech dokladech zbyvajících jim odpovídá něco jiného, nejčastěji věta vztažná, pak i pouhé verbum finitum, nebo adjektivum, substantivum aj.

V nápadně vysokém počtu atributivních participií v stsl. textech se projevuje zřejmě vliv řečtiny, neboť stsl. participia jsou skoro všude překladem participií řeckých předloh. Působení řečtiny je ovšem třeba chápat stejně jako u participií substantivizovaných, tj. v tom smyslu, že řečtina působila na mimořádné zvýšení frekvence prostředku, v slovanštině jinak dobře možného.

JINÉ STSL. PROSTŘEDKY PŘEKLADEM ŘECKÝCH ATRIBUTIVNÍCH PARTICIPIÍ

Při těsné blízkosti atributivních a substantivizovaných participií je pochopitelné, že i konkurující jazykové prostředky jsou u obou těchto typů tytéž. A stejně jako u substantivizovaných participií, i zde jejich poměr mezi sebou navzájem i ve vztahu k řecké předloze ukazuje na užívání participií vcelku v duchu slovanské skladby.

O tom, kterými konkurujícími prostředky jsou v staroslověnštině překládány řecké vazby participiální, pojednávají v citovaných dílech autoři uvedení u participií substantivizovaných (viz § 10).

Bývá to zase nejčastěji (a) vztažná věta. Ze stsl. evangelií podává jejich soupis l. c. J. Kurz, srov. např. *i sьbystъ se p'sanoe eže gletъ* Mc 15.28 Z, M, A, S *η γραφή η λέγουσα*. Z PsSin uvádí takový doklad F. Pastrnek (*AslPh* 25, 1903,

382), srov. *всплачѣмъ сѣ предѣ гмѣ. ѡже ны естъ створилъ* 94.6 *κλαύσωμεν ἐναντίον κυρίου τοῦ ποιήσαντος ἡμᾶς. Z Cloz* mohu uvést také jeden takový doklad: *ο ραβοιinicē . . . ѡже словомъ маломъ нѣбса отворѣ* 11b 20—23 *ὡ ληστὰ ἐήματι μικρῶ τὸν οὐρανὸν ὑπανοίξας. V Euch* je (podle lístkového materiálu kanceláře pro stsl. slovník) takových dokladů šest: 5b 11, 14b 15, 56a 7, 56b 25 (neúplný doklad), 21b 18 (*eže místo iže*), 70a 11 (není přímá řecká předloha, jde o citát z bible), srov. např. *ty esi b̄τ̄ naδ̄τ̄. ѡже водојг̄ и огнемъ. при илїи избави илѣ отъ лъсти вааловы* 5b 10—13 *σὺ εἶ ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ δι' ὕδατος καὶ πυρὸς διὰ τοῦ Ἑλїα ἀπαλλάξας τὸν Ἰσραήλ. V Supr* je (podle lístkového materiálu kanceláře pro stsl. slovník) takových dokladů na šedesát, např. *вскочи въ нг̄ и съ препоіітомъ. ѡже развρаштаае душг̄ jego* 196.17—19 *εἰσεπήδησεν ἐκεῖσε ἄμα τῶ Πραεποсіτῶ τῶ διαστρέφοντι αὐτόν; εἰι σγн̄τ̄ se. ѡже в̄т̄ мојејг̄ отробы постели іграје* 242.14—15 *τίνος υἱὸς ὁ ἐμῆς κοιλίας κοιτῶνα σκιοβοτατῶν.*

- 34** Dále mohou být jako prostředek s atributivním participiem synonymní překladem řeckých participií i stsl. (b) participia uvozená *iže* (viz o nich podrobněji níže §§ 124—128) a (c) adjektiva, např. *ѣк̄τ̄ слѣр̄τ̄ Cloz* 10a 21 *ἀνθρωπος τυφλῶτων.*

O synonymitě stsl. atributivních participií s adjektivy svědčí i varianty z evangelních kodexů s činnými participii proti participiím trpným nebo adjektivům, srov. *vidē dzva bratra simona naricaјr̄štaago se petra. i an' drějḡ Mt* 4.18 *Z × naricaemaago A, rekomaго S* *εἶδεν . . . Σίμωνα τὸν λεγόμενον Πέτρον; πρωεδοξε επι εἰκα γλῆχα βἔσ̄т̄нујr̄шта se Mt* 9.32 *S × бἔс̄т̄н̄у Z, M, A προσήνεγκαν αὐτῶ ἀνθρωπον κωφὸν δαυμονιζόμενον; створите себѣ . . . с̄ьк̄ровиште ne oskrdějḡšte na n̄bsch̄τ̄ L* 12.33 *A, S × ne skrděemo Z, M ποιήσατε ἑαυτοῖς . . . θησαυρὸν ἀνέκλειπτον.*

STSL. ATRIBUTIVNÍ PARTICIPIA PŘEKLADEM JINÉHO PROSTŘEDKU ŘECKÉHO

- 35** Atributivní participia staroslověnská bývají někdy naopak překladem i jiných prostředků řeckých.

Je to především (a) participium slovesa *byti* za řecké přivlastkové konstrukce členové (tj. „člen + adverbium“ nebo „člen + předložkový výraz“); srov. v evangelích *izbi vse otroky sqšteje v̄ vithleemi Mt* 2.16 *A, S πάντας τοὺς παῖδας τοὺς ἐν Βηθλεέμ (viz ještě L* 1.70 *a J* 13.1); v Cloz *κ̄τ̄δε н̄м̄ѣ sqт̄т̄. в̄с̄ѣраш̄т̄нејг̄ мл̄т̄в̄ы i glasi. i govori. byvaјr̄štei na č̄ha* 12b 9—11 *αἱ πρὸ βραχέως ταραχαὶ καὶ φωναὶ καὶ θόρυβοι κατὰ Χριστοῦ; v Euch* (podle lístkového materiálu kanceláře pro stsl. slovník) *i nič̄t̄ože ot̄met̄no pače b̄ž̄iēm̄ slovom̄ i molitvoјḡ. κ̄τ̄ тебѣ sqšt̄јr̄ḡ* 19b 23—25 *καὶ μηδὲν ἀπόβλητον διὰ θεῖου λόγον καὶ τῆς πρὸς σέ εὐτεύξεως (viz ještě* 62a 6—8, 62b 24—26, 63a 16—19, 64a 21—23, 65a 9—12); v Supr (podle lístkového

materiálu kanceláře pro stsl. slovník) *υπερισχες τωυε ιμεε με σοστιιμι με τοβοιρ πρρωυοε μεζενικυ 16. 1—2 προς των σεν σοι μαρτυρων* (viz ještě 93.25, 117.10, 197.27, 219.11, 240.26, 329.6, 329.21, 330.8, 341.3, 389.28, 468.5, 482.11, 493.11, 515.26, 523.22).

Dále jsou stsl. atributivní participia někdy i překladem (b) řeckých adjektiv, 36
srov. např. *a plėvy svezėzetė ognėmė ne gašqėtimė* L 3.17 Z, M, A, S *πυρι ασβεστω;*
ne mrvėrei svėtė Supr 449.12 *τὸ ανέσπερον φῶς.*

UŽÍVÁNÍ SLOŽENÝCH A JMENNÝCH TVARŮ

Participií v atributivní funkci se v stsl. užívalo ve formě jmenné i ve formě složené. 37
Pro tato participia již lze vcelku přijmout formulaci Forssmannovu (o. c.), podle níž úzus v užívání jmenných a složených forem nebyl naprosto jednoznačně a přímočaře ustálen a překladatel tu přenechal často rozhodnutí o užití jedné nebo druhé formy řecké předloze (s členem u participia nebo bez členu).

Mezi jmennými a složenými tvary participií (a adjektiv vůbec) byl ovšem jistý sémantický rozdíl: se složenými formami byl spjat významový odstín specifické determinace, blízké substantivizaci daného adjektiva (viz výše § 18). Participia ve funkci vyhraněně substantivizované, tj. tam, kde nestála u nějakého jména, nýbrž sama už vyjadřovala nositele příslušné vlastnosti, objevovala se proto skoro jen ve formách složených, i když bylo v řecké předloze užitó participia bez členu (viz § 18). Nemělo-li participium platnost tak vyhraněně a nutně substantivní, ale stálo-li u nějakého jména, takže mohlo být pojímáno jako jeho shodný atribut, byla motivace užití jmenných nebo složených tvarů méně určitá, záleželo tu často na tom, jak taková místa pojímal nebo jak jim rozuměl překladatel nebo opisovač.

O jisté neustálenosti úzu v užívání jmenných a složených participií s atributivní funkcí svědčí i různočtení z evangelních kodexů, srov. např. *υποδοβι σε ερστωε νβσκωε. ελκυ σενςεζυμου dobroe seme* Mt 13.24 Z × *σενςεζυ* M, A *ωμοιωθη η βασιλεια των ουρανων ανθρωπω σπειραντι καλον σπερμα; ροδωβνο εστε ερστωε νβσκωε ελκυ. κυρσεζυ ιστοστζυμου dobroe bisεεε* Mt 13.45 S × *ιστοστζυ* Z, M, A *ομοια εστιν . . . ανθρωπω εμπορω ζητουντι καλους μαργαριτας* (viz ještě Mt 24.30 Z × M, A, S; L 2.5 Z × M, A, S; L 12.33 S × Z, M, A).

Charakteristické jsou zejména varianty s nominativem jména i participia, v nichž jmenný tvar participia mohl být pojímán spíše přechodníkově (než přívlastkově), srov. např. *οτεε τωοι υιδει με ταινεε υεζδαεε τεβεε αυε* Mt 6.4 M, A, S × *υιδεε* Z *ο πατηρ σου ο βλέπων; farisei slyšavεδεi slovo σεβλαεενισεε σε* Mt 15.12 M × *σlyšavεεσε* Z *οι φαρισαιοι ακουσαντεε τον λογον εσκανδαλισθησαν* (srov. ještě podobně Mt 11.14 Z, M, A × S; Mt 19.28 S × Z, M, A; Mt 25.24 S × Z, M, A; L 10.15 M × Z; J 12.3 S ×

Z, M, A). V některých takových případech zaznamenává Soden v řeckých předlohách různočtení se členem a bez něho, srov. např. *ἡ κτηνὴνικὴ νιζρῶδῶδῆι οὐκ ἰερῆμα γῆχορ* Mc 3.22 M × *νιζρῶδῶδῆι* Z *οἱ γραμματεῖς οἱ* (var. bez *οἱ*) *ἀπὸ Ἱεροσολύμων καταβάντες* (viz podobně ještě L 14.28 M × Z; J 12.12 Z, M, A × S).

Je možné, že v některých variantách nemáme před sebou tvary jmenné, nýbrž složené tvary stažené, eventuálně změněné haplogií nebo haplografií, např. o *στρέγοῦστικῶν παστύριχῶν* M (str. 186) × *στρέγοῦστικῶν* Z (str. 79a). Jsou to zejména tvary na -ε (které by mohly být z uvedených důvodů hláskoslovných nebo grafických za -εje), srov. např. *ἰζβὶ ὅσῃ οὐροῦ σῶσῆι ἐν τῆσῃ ἐμὴ* Mt 2.16 A × *σῶσῆι* S *ἀνεῖλεν πάντας τοὺς παῖδας τοὺς ἐν Βηθλεέμῃ; ἡ βυστὴ ποτῆ ἐγὼ ἔκο ἡ καρτῆ κρῶε καρτῆσῆι ἐν τῆσῃ ἐμὴ* L 22.44 Z × *καρτῆσῆι* M, A, S *θρόμβοι αἵματος καταβαίνοντες (-ος) ἐπὶ τὴν γῆν* (viz ještě L 24.22 Z × M, A; J 4.14 Z, A × M; J 11.33 Z, M, A × S). Jsou to dále tvary na -ο, které by mohly být místo staršího -οje, srov. např. *ὅσῃ οὐροῦ σῶσῆι ἐν τῆσῃ ἐμὴ* J 15.2 A, S × *ὅσῃ οὐροῦ σῶσῆι* Z, *ὅσῃ οὐροῦ σῶσῆι* M *πάν κληῖμα ἐν ἐμοὶ μὴ φέρον καρπὸν, αἰρεῖ αὐτό, καὶ πάν τὸ καρπὸν φέρον, καθαιρεῖ αὐτό* (viz podobně L 24.13 Z × M; Mt 6.30 Z, M, A [*σῶσῆι*] × S [*σῶσῆι*]). Jsou to dále tvary na -υ (za -υι), srov. např. *ἡ νικητὴ ἐν τῆσῃ ἐμὴ. τῆσῃ ἐμὴ ἐν τῆσῃ ἐμὴ. τῆσῃ ἐμὴ ἐν τῆσῃ ἐμὴ* J 3.13 A × *συ* M, A (na jiném místě) *ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ὁ ὢν ἐν τῶ οὐρανῷ; τῆσῃ ἐμὴ ἐν τῆσῃ ἐμὴ. ἡ νικητὴ ἐν τῆσῃ ἐμὴ. ἡ νικητὴ ἐν τῆσῃ ἐμὴ* J 11.27 Z, M *ἡ νικητὴ ἐν τῆσῃ ἐμὴ* × *ἡ νικητὴ ἐν τῆσῃ ἐμὴ* A, S *ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ ὁ εἰς τὸν κόσμον ἐρχόμενος* (viz ještě J 19.38 M × Z, A). S haplografií by bylo konečně možno počítat i v dokladech *narodῶ ἡσῆι ἐν τῆσῃ ἐμὴ. ἡ νικητὴ ἐν τῆσῃ ἐμὴ. ἡ νικητὴ ἐν τῆσῃ ἐμὴ* J 12.29 M, A × *στοῦ ἐν τῆσῃ ἐμὴ* Z, S *ὁ οὖν ὄχλος ὁ* (var. bez *ὁ*) *ἐστὼς καὶ ἀκούσας* (pokud tu stsl. různočtení nevznikla příklonem k různému znění řeckému — se členem a bez něho); *ἡ νικητὴ ἐν τῆσῃ ἐμὴ. ἡ νικητὴ ἐν τῆσῃ ἐμὴ. ἡ νικητὴ ἐν τῆσῃ ἐμὴ* L 22.63 Z × *ἡ νικητὴ ἐν τῆσῃ ἐμὴ* M *οἱ ἄνθρωποι οἱ συνέχοντες αὐτόν*.

38 Při nevyhraněnosti úzu v užívání jmenných a složených tvarů participií se překladatelé stsl. textů drželi pokud možno přesně a doslovně znění řecké předlohy. Ve většině dokladů z evangelii, PsSin a Cloz (z nichž mám k dispozici materiál úplný), je za řecké (atributivní) participium se členem v stsl. textu participium v tvaru složeném a za řecké participium bez členu v stsl. překladě participium v tvaru jmenném.

Pomineme-li doklady, v nichž nelze naprosto jednoznačně rozhodnout, je-li v nich participium v tvaru jmenném nebo složeném staženém,³ je však v stsl. památkách přece jen dosvědčen jistý počet dokladů, v nichž je participium v tvaru složeném i za řecké participium bez členu. Při užití složených tvarů hrály tu snad v některých

³ Jsou to doklady jako např. *ἐδὶν ὅσῃ οὐροῦ σῶσῆι ἐν τῆσῃ ἐμὴ. τῆσῃ ἐμὴ ἐν τῆσῃ ἐμὴ* Mc 14.18 Z, M *ὁ ἐσθλὸν μετ' ἐμοῦ; βῆν ὅσῃ οὐροῦ σῶσῆι ἐν τῆσῃ ἐμὴ. τῆσῃ ἐμὴ ἐν τῆσῃ ἐμὴ* PsSin 134.21 *ὁ κατοικῶν Ἱεροσολάμῃ; ἡ νικητὴ ἐν τῆσῃ ἐμὴ. τῆσῃ ἐμὴ ἐν τῆσῃ ἐμὴ* Cloz 5a 10 *ἐκείνος εἰπὼν*.

případech (v nom.-ak. sg. neuter) jistou úlohu faktory morfologické, v některých případech s nominativem pak (zvláště častým v PsSin) asi potřeba vyjádřit jasně jejich atributivní platnost (jmenný tvar by měl význam spíše přechodníkový).

Jsou to tyto doklady: *ne o chlébě edinomъ poživetъ ѿκτ̄. нъ o vseмъ ḡlě ischodeštiiimъ iz ustъ bžvi* Mt 4.4 Z, A, S *ἐπὶ παντὶ ῥήματι ἐκπορευομένῳ διὰ στόματος θεοῦ*; (kromě dokladů s variantami, citovaných v předchozím paragrafu, viz ještě L 3.9, 15.10, 23.19, J 1.9, 2.9); *glasъ ḡnъ sъkrušajōštaago kedry* PsSin 28.5 *φωνή κυρίου συντριβοντος κέδρους* (viz ještě 28.9, 36.7, 57.8, 71.6, 77.8, 88.8, 90.5—6, 101.8, 103.1—6, 108.10, 118.176, 135.3—4); *въ чрѣво вѣnidеть. imōštee zъlq bolēznъ* Cloz 8b 4—5 *εἰς γαστέρα χυμοὺς ἔχουσαν ποιηρούς* (viz ještě 5b 3).

Projevuje se tedy i u atributivních participií tendence k užívání složených tvarů, ale ani zdaleka ne s takovou důsledností jako u participií s platností substantivní. Na rozdíl od substantivizovaných participií jsou u participií atributivních v značném množství dokladů jmenné tvary bezpečně dosvědčeny (ve shodě s řeckou předlohou bez členu), srov. *da sъkonъčaaтъ se. řečenoе isaiemъ prorokomъ ḡljoštem* Mt 4.14 Z, A, S *τὸ ῥηθὲν διὰ Ἡσαίου τοῦ προφήτου λέγοντος* (kromě dokladů s variantami citovanými v § 37 viz ještě Mt 8.17, 9.2, 9.36, 11.16, 12.17, 12.20, 13.35, 13.47, 15.32, atd., ještě přes dvacet dokladů); *glasъ ḡnъ prosēkajōšta plamenъ ognа* PsSin 28.7 *φωνή κυρίου διακόπτοντος φλόγα πυρός* (viz ještě 57.5, 68.32, 73.19, 100.4, 103.4, 104.32, 105.20, 106.9, 112.9).

Jsou dokonce doloženy i případy s jmenným atributivním participiem v stsl. proti řeckému participiu se členem (pokud můžeme spoléhat na to, že máme v těchto dokladech skutečné znění řecké předlohy), srov. *podobъni sqъ otročištemъ. sēdēštemъ na trъžištichъ* L 7.32 Z, M *ὅμοιοι εἰσιν παιδίοις τοῖς ἐν ἀγορᾷ καθημένους*; *togo kī prēdaeši . . vladьkъ vъsēkoi tvari. tvorēšta slovomъ. i povelēnъmъ vъse* Cloz 4b 32—36 *τὸν ἀκατάληπτον . . τὸν λόγῳ καὶ πνεύματι τὰ πάντα συστησάμενον*.

V některých dokladech by mohlo jít o jmenné tvary jen zdánlivé; mohly by to být tvary složené, ale stažené, nebo změněné haplografií, srov. např. *potrēbitъ ḡb vъsje ustъny lъstivnyje. i jazyky velerēčyvy. rekъšje jazyky našje vъzveličimъ* PsSin 11.4 *τοὺς εἰπόντας*; *prolēi ḡnēvъ tvoi na jazyky ne znajōštje tebe* PsSin 78.6 *ἔκχεον τὴν οργήν σου ἐπὶ ἔθνη τὰ μὴ γινώσκοντά σε*; *i inь tvorēšte takovaa. svoemu imeni obeštъniky tvoritъ* Cloz 9a 31—32 *καὶ ἡμᾶς τοὺς τὰ τοιαῦτα ποιοῦντας ποιήση*.

Stojí-li v řecké předloze člen před několika atributivními participii paralelními, bývá v stsl. překladu druhé participium často ve formě jmenné. Příklady: *mnozi že otъ ijudēi. prišdъšei kъ marii. vidēvъše eže sъtvori is. věrouaše vъ ňego* J 11.45 Z, M, A, S *πολλοὶ οὖν ἐκ τῶν Ἰουδαίων οἱ ἐλθόντες πρὸς τὴν*

Μαρίαν και θεασάμενοι; *blagъ možь miluje-i daje* PsSin 111.5 *χρηστός ἀνὴρ ὁ οἰκτιρῶν καὶ κηρῶν.*

Podobně jako u participií substantivizovaných je asi v některých těchto případech (především v nom.) třeba počítat s pozmeněným poněkud pojetím, a to s pojetím přechodníkovým.

Střídání složených a jmenných forem participií mohlo však mít kromě přirozeného tlaku řecké předlohy i motivy další, stylistické, záležející v tendenci ke střídání jazykových prostředků synonymních; ukazují na to doklady, v nichž se sled (atributivního) participia jmenného a složeného objevuje i bez přímé podpory řecké předlohy, srov. např. *i bychъ ёко ѿлѡкъ не слышеи. i не имы въ устѣхъ своихъ обличенѣ* PsSin 37.15 *καὶ ἐγενόμην ὡσεὶ ἄνθρωπος οὐκ ἀκούων καὶ οὐκ ἔχων ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ ἔλεγμούς; sнові еђjemoni naljeцајoštei i стрѣлјоште lqky. вьзвратише сје* PsSin 77.9 *υἱοὶ Ἐρράμ ἐντεινοντες καὶ βάλλοντες τόξοις.*

- 41 Ani u atributivních participií však není sled složených a jmenných forem zachován naprosto bez výjimky. Jsou dosvědčeny doklady (i když jen řídké), v nichž je i druhé participium ve formě složené, srov. např. *blǫsite jazyci bā našego. i slyšanъ сътворите glasъ chvaly ego. položьsaego dšq moјъ въ животъ. i не давьsago во съмјетенѣ погу moeју* PsSin 65.8—9 *τοῦ θεμένου τὴν ψυχὴν μου εἰς ζωὴν καὶ μὴ δόντος εἰς σάλον* (viz ještě 102.17—18); *отъ ијудеи избивъsичъ i gē isa i svoje proroky. i насъ изгъна-въsичъ вьзбранѣјоsтичъ рече jazykomъ glati* Cloz 3b 21—24 *ἐπὶ τῶν Ἰουδαίων, τῶν καὶ τὸν Κύριον ἀποκτεινάντων Ἰησοῦν καὶ τοὺς ἰδίους προφῆτας, καὶ κωλύοντων ἡμᾶς, φησὶ, τοῖς ἔθνεσι λαλήσαι.*

Kromě toho jsou v evangelních kodexech různocnění s jmennými a složenými formami, srov. *i въ незаарѣ bystъ съ адломъ. мъножъство voi нbskyчъ. chvalęstичъ bā. i gljōstичъ* L 2.13 Z × *chvalęstъ bā i gljōstичъ* M × *chvalęstičъ bā. i gljōstъ* A *πλήθος στρατιᾶς οὐρανόυ αἰνούοντων τὸν θεόν καὶ λεγόντων; ијудеи же sqštii въ domu съ neјъ. i utęsajōštii јъ. vidęvъše mariјъ. ёко въsta skoro i izide. po nei idoše* J 11.31 A × *sqštai i utęsajōšte* Z, M (S jinak: *sqštai utęsachъ јъ*) *οἱ οὖν Ἰουδαῖοι οἱ ὄντες μετ' αὐτῆς ἐν τῇ οἰκίᾳ καὶ παραμυθούμενοι αὐτήν.*

POLOHA ATRIBUTIVNÍCH PARTICIPIÍ VE VĚTĚ

- 42 Co se týče polohy ve větě, může být stsl. atributivní participium svému řídicímu jménu i antepoňováno, i postpoňováno.

Příklady antepozice: *mnoga tělesa роčивајоsтичъ стъчъ вьсташе* Mt 27.52 Z, M, A, S *σώματα τῶν κεκοιμημένων ἀγίων; i posъlavъ me ocъ. тъ съвѣдѣлъstвуетъ о мънѣ* J 5.37 Z, M, A *ὁ πέμψας με πατήρ; стрѣлы silъnaago izoštrenы. съ gorōštими ogъmi pustыnnыimi* PsSin 119.4 *σὺν τοῖς ἀνθραξιν τοῖς ἐρημικοῖς; съ sqštimi въ*

τὸ μὲν περὶ τοῦ κόσμου Cloz 13a 9—10 τὸ ἀνέσπερον φῶς; *neuvēdajorštivimъ vĕnĕcemъ vĕnĕčani* Supr 271.12—14 τὸν ἀμαράντινον στέφανον ἀνεδήσαντο.

Příklady postpozice: *ljudi sĕdĕštii vъ τὸ μὲν vidĕšĕ svĕtъ velii* Mt 4.16 Z, A, S ὁ λαὸς ὁ καθήμενος ἐν σκότει φῶς εἶδεν μέγα; *vъ vĕkъ gredōštii. životъ vĕčny* L 18.30 Z, M ἐν τῷ αἰῶνι τῷ ἐρχομένῳ; *chvalite rabi gĕ. stojĕštei vъ chramĕ gnĭ* PsSin 134.1—2 δοῦλοι... οἱ ἐστῶτες; *iždeni iz nego vsĕ dĕchъ tvorĕštei žĕždĭj. i vsjĭ jezjĭ žegōštĭjĭjĭ pĕtĕ ego. i otrobĭ ego. sušĕštĭjĭ ustny ego. paleštĭjĭ grĕtanĕ ego* Euch 29b 19—23; *jezyci vĕsnoštĕi. naučĕtĕ sĕ glĕti mirъ* Cloz 1a 15—16 αἱ γλωσσῶσαι αἱ πελλίζουσαι; *prĭnesošĕ rĕcĕtĕ goreštĕ* Supr 270.17—18 ἤνεγκαν πίσσαν καιομένην.

Pro to, byly-li nějaké sémantické rozdíly mezi participiem v antepozici a participiem v postpozici, nenašel jsem nějaké objektivní kritérium. Zdá se však, že participia v postpozici byla nadána větší mírou samostatnosti než participia v antepozici, že byla volnější. Ukazuje na to příklad, v němž se u jednoho substantiva setkávají v různých funkcích jednak participium atributivní v užším smyslu (to stojí před substantivem), jednak participium doplňkové, tj. ve funkci atributu predikativního (a to je postponováno): *obrĕtĭ boľĕštaago raba icĕlĕvōša* L 7.10 Z, M, A, S εὗρον τὸν ἀσθενοῦντα δοῦλον ὑγιαίνοντα. Přesněji by bylo třeba říci, že atributivní participia volnější, eventuálně nadaná různou mírou přísudkovosti, stávala většinou za svým řídicím jménem.

Vcelku je postpozice atributivních participií v staroslověnštině častější než antepozice. Z tohoto zjištění však nelze vyvozovat nějaké dalekosáhlé závěry další, protože stsl. památky v postavení atributivního participia vzhledem k řídicímu jménu zachovávají poměrně přesně stav řecké předlohy. Z evangelíí, z PsSin a z Cloz neznám ani jeden doklad na to, že by stsl. atributivní participium anteponované bylo překladem řeckého participia postponovaného, a naopak. Také v ostatních památkách jsou takové případy slovosledné neshody jen zcela ojedinělé, srov. např. *čĭn nad oskvrĕnĕšĭimъ sĕ. stĭdenĕcemъ* Euch 20b 4—5 ἐπὶ φρέατος μανθέντος; *molĭ nad oskvrĕnĕšĭimъ sĕ sĕsōdomĕ* Euch 21b 13—14 εὐχὴ ἐπὶ σκευῶς μανθέν; *užasĕšĕ sĕ otъ byvĕšaago kriča i vĕpĕ* Supr 108.29—30 ἀπὸ τῆς κραυγῆς τῆς γενομένης; *ljubo li poklonĭ sĕ slĕnĕcu svĕtĕštĭumĭ sĕ po vsĕi vsĕlĕnĕi* Supr 115.11—13 προσκύνησον δὲ καὶ τῷ λάμποντι εἰς τὴν οἰκουμένην ἡλίῳ.

Zvláštní pozornosti zasluhují případy, v nichž postponované atributivní participium je od řídicího jména odděleno větým přísudkem.⁴ Je to zase v některých dokladech ve shodě s řeckou předlohou, např. *slugy vĕdĕačĭj ročĕrĕšĕi vodĭ* J 2.9 Z, M, A οἱ δὲ διάκονοι ᾗθεισαν οἱ ἠνταληκότες τὸ ὕδωρ.

⁴ A přísudkové sloveso, shodně se zněním řeckým, může oddělovat od řídicího substantiva i atributivní participium anteponované, např. *ty žĕ na krĕstĕ prostĕrĕ tĕčĕ vĕ vĕmĕ. pogybĕšĭi obrĕte tai* Cloz 11b 16—18 τὸν ἀπολόμενον ἀνεκτίησον παράδεισον; *otĕcĕ bo nebesĕskyi pogybĕšĕje žĭdĕtĕ osvĕ* Supr 470.20—21 τὸ ἀπολωλὸς ἐκδέχεται πρόβατον.

Alé oddělení atributivního participia od řídicího substantiva přísudkem je do-
svědčeno i proti znění řeckému, např. *ašte vs t'ürē i sidonē. biše sily byly. byvšeje*
vs vasz Mt 11.21 Z, M *ai, dunámεις ai genόμεναι εν ύμων* (viz podobně Mt 11.23
a L 10.13).

Různočtení v následujícím dokladě s participiem ve funkci doplňku však ukazují,
jak byl takový slovosled (zachovaný patrně v Z, A) pravděpodobně dodatečně
změněn (v M, S): *otrpustiti ichz ne choštq ne édzšz* Mt 15.32 Z, A × *otrpustiti ichz*
ne édzšz ne choštq M, *ne choštq ichz ne jadšz otrpustiti* S *και ἀπολοῦσαι αὐτοῦς*
νήσταις οὐ θέλω.

44 Slovosledně pozoruhodné jsou doklady s atributivním participiem rozvitým.

V postavení atributivního participia a větného členu, který je rozvíjí, proje-
vuje se stejná tendence jako u participií substantivizovaných (viz výše zejména
§ 28), tj. tendence zachovat pořadí běžné jinak i při (bezpříznakovém) spojení
určitých tvarů slovesných s rozvíjejícími členy. U atributivních participií kom-
plikuje však situaci právě jejich atributivní funkce, neboť z ní plyne potřeba,
aby participium i celkovou polohou ve větě naznačovalo svou členskou přísluš-
nost k řídicímu jménu, aby od něho nebylo např. příliš odděleno apod.

Rozvitá atributivní participia jsou především možná v antepozici, zejména
jsou-li rozvita jen jedním slovem (nebo předložkovým výrazem); to pak stává mezi
participiem a jeho substantivem, např. *reče že is kb prišzdršimz kb nemu archi-*
ereomz L 22.52 Z, M *πρὸς τοὺς παραγενομένους ἐπ' αὐτὸν ἀρχιερεῖς* (viz ještě po-
dobně J 5.30, 6.39, 8.16, 8.18, 8.31, 14.24); *gl'qz voinq da vszveličitv sje gř chotještii*
miru rabi ego PsSin 34.27 *οἱ θέλοντες τὴν εἰρήνην; aky bezumli jeste. na službzq*
blazneštvi vasz džjavolu Supr 29.19—21 *εις θεραπείαν τοῦ ἀπατῶντος ὑμᾶς διαβόλου;*
abije že zrvanvi jeho bész vszléze na brémz Supr 41.13—14 *δ ἐπιφωρῶν αὐτῷ δαίμων*
(viz ještě např. 42.5—7, 300.26, 516.21—22 aj.).

Ale i u participií bohatěji rozvitých stojí někdy výraz rozvíjející anteponované
participium mezi participiem a jeho řídicím substantivem, např. *i živoštii vs gradě*
i vs crkvi anđeli. otidošz otvqdu Supr 485.26—27 *και οἱ παραμένοντες τῇ πόλει*
και τῷ ἱερῷ ἄγγελοι; vsa razdrušitv. napaššajv nā zemjzq svjz vslajv Supr
529.20—21 *πάντα λύση τὰ ἐπηρητημένα τῇ χώρᾳ κακά; izbyvšz otv našzdršezje*
imz bogomz ruštenujz jazvy Supr 531.4—5 *ἀπαλλαγέντες τῆς ἐπειρηγεμένης αὐτοῖς*
θηλάτου πληγῆς.

Ve všech těchto případech s antepozitivním atributivním participiem, odděleným
od svého řídicího substantiva rozvíjejícím je členem, zachovává slovanský překlad
skoro důsledně slovní pořádek řecké předlohy.

Podobně bývá někdy stsl. atributivní participium odděleno rozvíjejícím členem od
svého řídicího substantiva tehdy, je-li překladem řecké konstrukce, v níž stojí rozví-
jející výraz mezi členem a participiem (tedy „člen + rozvíjející výraz + participium

+ jméno“): participium je v stsl. větě na stejném místě jako člen ve větě řecké, srov. např. *ίζε υςεδρκ τvars στυτορινυι. byv'δaago radi po obrazu tvojemu έλονέka* Supr 109.25—27 *διὰ τόν κατ' εικόνα σήν γενόμενον άνδρωπον; μοje κοριje ustanilo jestv. obraσταjοδtee se na te κοριje* Supr 469.29—30 *τήν κατά σοῦ στρεφομένην ρομφαίαν; i pristopivv kv μοζu. priimyi jego vs svojo chlévinoz bratev. glagola* Supr 524.21—22 *ί τοῦτου ύποδεξάμενος άδελφός; apod.*

Je však pozoruhodné, že řecké obraty uvedeného typu (tj. „člen + rozvíjecí výraz + participium + jméno“) jsou někdy do stsl. přeloženy tak, že anteponované participium stojí v stsl. větě na stejném místě jako participium ve větě řecké, a rozvíjecí výraz je tedy umístěn před ním, srov. např. *i sijε li postavvjaješi protivu vsa στυτορδουμου χηυ* Supr 49.28—30 *άντικρος τοῦ πάντα πεποιηκότος Χριστοῦ; da jakoze ονβε τραβεστiiima* (sic; chybné místo *τραβεστiiimv*) *υλκομβ. ον'cejo λεζοτv λουβci. sice. . . lovivov στυτοριτv* Supr 328.22—27 *τοὺς πρόβατα σιτουμένους λύκους lupos ovina carne vescentes; cpekvu ποιοτv. na ηενv raspevδaago se gospoda christosa* Supr 354.11—12 *τόν έν αὐτῶ σταρωθέντα Χριστόν; jakoze jemu οτv οgné pribvvajοdtoje boléznevjo nesvτρivmοjo τvliuumu pomyslu ne naiti na στδδβε* Supr 516.29—517.1 *διὰ τῆς έν τοῦ πυρός αἰτῶ προσγινομένης άφορήτου οδύνης; po στεβλqzdenii. . . bédq to priimδaago μοζa* Supr 523.3—6 *τοῦ τήν έπήρειαν ύπομεμενηκότος άνδρός.*

Bylo by tedy možno mluvit o jakémsi náběhu k tendenci, klást atributivní participium těsně k jeho řídícímu jménu. Na tuto tendenci ukazují nejen doklady právě citované, nýbrž i doklady, v nichž je stsl. participium s rozvíjecím výrazem překladový ekvivalent řeckého kompozita: v nich se dává přednost postavení rozvíjecího členu před participiem,⁵ srov. např. *i zadēse mimo chodēstju. eteru simonu. kūrēninu gredzštju sv sela* Mc 15.21 Z, M, A, S *άγαρεῦοοσιν παράγοντά τινα Σίμωνα Κυρηναίον; okrvstv stoještaago sego dēlva naroda rēchv* Supr 309.15—16 *διὰ τόν περιεστώτα όχλον είπον; sice μοζετv prostrano nasvltiti se pēdi ležeštje trepezy* Supr 424.3—4 *τῆς προκειμένης τραπέζης; velikaja darvjoštvaago chsa. pēvvelikoje člkoljubije* Supr 522.12—13 *ή τοῦ μεγαλοδώρου Χριστοῦ ύπερβάλλουσα φιλανθρωπία.*

Jiný způsob, jak se překladatel vyhnul odtržení anteponovaného atributivního participia od řídícího substantiva, bylo položení výrazu rozvíjecího participium až za jeho řídící jméno (i proti znění řecké předlohy),⁶ srov. např. *blgnv gredēi tv otv ba Cloz Ia 39—40 εὐλογημένος ό έρχόμενος εκ θεοῦ θεός; da byv tv si i grēchv vs porodē. drvovm tv razoritv* Supr 483.26—27 *τήν διὰ ξύλου προσγινομένην άμαρτίαν.*

Příliš dalekosáhlé závěry však z tohoto pozorování dělat nelze. Jednak je těchto dokladů pouze málo, jednak by případy, které jsou překladem řeckých kompozit, bylo

⁵ A naopak v překladu řeckého kompozita postponovaného je výraz rozvíjecí postponované atributivní participium v stsl. až za ním, srov. *naroda radi. stoještaago okrvstv. rēchv* J 11.42 Z, M, S × *naroda radi okrvstv stoještaago* A *διὰ τόν όχλον τόν περιεστώτα.*

⁶ Bez znalosti řecké předlohy nelze rozhodnout, není-li stejné povahy i doklad *o byvδiiimv glē kv ioanv* Z (str. 79a). Některé doklady totiž řeckou předlohu s takovým slovosledem měly, srov. např. *blgnv gredēi. cv vs imē gne* L 19.38 Z (M bez *cesarv*) *εὐλογημένος ό έρχόμενος (,δ) βασιλεύς έν όνόματι κυρίου.*

možno vyložit i jinak: mohlo by tu jít i v textu slovanském nikoli o dvě slova, nýbrž v každém dokladě o jedno slovo složené (srov. podobně výše u substantivizovaných participií — § 28); mimo to se v tomto pořádku slov mohlo uplatnit působení řečtiny v tom smyslu, že slovanský překladatel sledem slov zachovával pořadí složek řeckých kompozit.

45 V slovosledu rozvitých atributivních participií postponovaných se v staroslověnině projevuje výrazněji tendence k postavení rozvíjejících členů až za participiem. Je tomu tak v případě stsl. participií složených tvarů, která jsou překladem řeckých konstrukcí, v nichž stojí rozvíjející výraz mezi členem a jeho participiem (srov. podobné poměry již výše u participií substantivizovaných — §§ 25—27).

Příklady: *i gl̄a ěku imoštueniu sucho r̄ok̄o* Mc 3.3 Z, M, A, S *καὶ λέγει τῷ ἀνθρώπῳ τῷ τὴν ἐξηραμμένην χεῖρα ἔχοντι; ne ubořj sje ot̄ t̄omy ljudei. napadařjštichz na nje okrc̄stv̄* PsSin 3.7 *ἀπὸ μυριάδων λαοῦ τῶν κύκλῳ συνεπιτιθεμένων μοι; přém̄stive gi. icělějei ot̄ vsego nedořa. i bolězmi. icěli. .* Euch 24b 15—17 *ὁ πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν ἰώμενος; kde chošteši ugotovaem̄o ti ěsti paschj k̄ojj paschj. ijuděiskojj. imoštjorj naĉet̄ k̄. ot̄ eđjup̄ta* Cloz 6a 28—31 *ποῖον πάσχα; τὸ Ἰουδαϊκόν, τὸ ἀπ' Αἰγύπτου τὴν ἀρχὴν ἐσχηκός; krc̄v̄ mljanati. synu i slovu božiju. rozđ̄šiuumu se ot̄ neḡo* Supr 188.4—6 *λέγων τὸν υἱὸν καὶ λόγον τοῦ θεοῦ, τὸν ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντα; kto s̄v̄ jest̄ cr̄b̄ slav̄ě tvorei njanja v̄b̄ adě. ne byv̄šaja nik̄rgdaže v̄b̄ adě* Supr 466.22—23 *ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης, ὁ ἐν ᾄθῃ ποιῶν νῦν. .*

Jde ovšem jen o tendenci, která se projevuje zejména v textu evangelním; není to jev zcela důsledný, zákonitý. V stsl. památkách jsou dobře dosvědčeny i případy, v nichž mezi substantivem a postponovaným atributivním participiem stojí člen rozvíjející participium.⁷ Jde při tom někdy (a) o překlad řeckých participií s členem, např. *gī milostijj i štedrotani tvoimi. icělějei sv̄krušeně d̄šv̄ i tělesv̄ našichz* Euch 27a 4—6 *Κύριε, ὁ ἐν τῷ ἔλει καὶ τοῖς οἰκτιρμοῖς σου ἰώμενος τὰ συντρίμματα τῶν ψυχῶν; v̄lěz̄e bo v̄b̄ jednogo ot̄ samaran̄v̄. iskoni i v̄njo istiny ot̄vraštajōšt̄iichz se* Supr 514.23—25 *εἰσελθὼν γὰρ εἰς ἓνα τῶν Σαμαριτῶν τῶν ἀνοθεν καὶ ἐξαρχῆς τὴν ἀλήθειαν ἀποστρεφόμενος; apod.*

V jiné skupině dokladů jde (b) o překlad řeckých participií bez členu (a se zachováním slovosledu řecké předlohy), srov. např. *ašte že s̄eno d̄bn̄sv̄ sošt̄ee. a utř̄e v̄b̄ oḡb̄e v̄b̄m̄etaemo. b̄v̄ tako oděet̄* Mt 6.30 Z, M, A, S *τὸν χόρτον τοῦ ἀγροῦ σήμερον ὄντα καὶ εἰς κλ̄ιβανον βαλλόμενον; gospodi boga blagosloviše. na žrěbete ak̄y na cherovit̄ně s̄eděšt̄aago* Supr 326.15—17 *Κύριον καὶ Θεὸν ἠυλόγησαν ὡς ἐπὶ Χεροβιμ̄ καθεζόμενον; trěv̄o př̄ed̄v̄ dn̄v̄r̄mi grobišta svojego rastjōšt̄ojj obr̄etaje* Supr 528.29—30 *χλόην παρὰ τῆ θύρ̄α τοῦ αὐτοῦ μνήματος εὐρίσκων φρομένην.*

⁷ Podobné doklady uvádí Šmilauer z jazyka Bartoše Písaře, spisovatele „jadrně lidového“, např. *beran kalil vodu vlku nad ním stojícímu; Kalenec napomenutí a kázání k lidem okolo stojícím* apod. (viz *Poloha přívlastku v Kronice Pražské Bartoše Písaře*, Praha 1930, str. 36).

A jsou konečně dosvědčeny stejné doklady jakožto překlad řeckých participií bez členu, ale (c) se slovosledem proti znění řecké předlohy, srov. např. *ne uboishi sje ... otъ vešti vo tьmě přechodještjeje* PsSin 90.5—6 ἀπό πράγματος διαπορευομένων ἐν σκότει; otъ ijudei ... i našъ izgrъnavъšichъ Cloz 3b 21—23 ἐπὶ τῶν Ἰουδαίων, τῶν ... καὶ κωλονόντων ἡμᾶς.

Ostatně postavení větného členu rozvíjejícího participium mezi substantivem a postponovaným participiem je v staroslověnštině zcela běžné u participií jmenných (při zachování slovosledu řecké předlohy), srov. např. *godě bodetъ bŭ rače telьca juna. rogy izdělъžsta i raznegъti* PsSin 68.32 ὑπὲρ μόσχον νέον κέρατα ἐκφέροντα καὶ δπλάς; *ne přezъrěvъ ōka. otъ nepriěznina lokanъstva. vъ glъbino gybělŭ. i lъsti sъšedъša* Euch 23a 11—14 ὁ μὴ παριδίων τὸν ἄνθρωπον ἐκ τῆς τοῦ διαβόλου πανουργίας εἰς βυθὸν ἀπωλείας καὶ πλάνης κατενεχθέντα; *posъlavy edinoōčedago sŭa tvoego. ga i bŭ našego ischa. otъ vsego nedoga icělъžsta. i otъ sъmrъti izbavlъžsta* Euch 24b 2—5 ὁ πέμψας τὸν μονογενῆ σου Υἱὸν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, πᾶσαν νόσον ἰώμενον καὶ ἐκ θανάτου λυτρούμενον; *zatvori i vъ chyzině. peti desetъ ti peti lětъ sožsta* Supr 293.15—17 καὶ καθεῖρξεν αὐτὸν εἰς κελλίον πεντήκοστον ἕκτον χρόνον τῆς ἡλικίας ἄγοντα; *javŭ se grada togo bočъstŭvuvumu eppu. možŭ stu. i vъ istino bŭ boještŭ se* Supr 529.15—17 ἄνδρι ἀγίῳ καὶ ἀληθῶς τὸν θεὸν φοβουμένῳ; apod.

Tendenci k tomuto slovosledu při stsl. atributivních participiích jmenných nelze však chápat jako projev úzu specificky slovanského.⁹ Celkový obraz slovosledných poměrů u atributivních participií jmenných je spíše podmíněn zněním řeckým: stsl. překlad tu prostě v naprosté většině dokladů sleduje věrně řeckou předlohu — ovšem způsobem, který zásadně ani v slovanském kontextu nebyl nemožný.

Celkově zachovávají tedy stsl. překlady slovosled řecké předlohy s rozvíjejícím větným členem před participiem jmenným (v řečtině participium bez členu), kdežto kolísání pozorujeme u participia složeného (v řečtině většinou participium se členem). Rozdíly v slovosledu jmenných a složených participií přívlasktových není většinou možno vysvětlovat jejich různým funkčním zapojením do stsl. věty, jejich odchýlným pojmáním apod. Není to možné zejména v těch případech (zvláště častých v Euch a dobře dosvědčených i v PsSin a Supr), v nichž se k jednomu substantivu vztahuje několik rozvitých participií paralelně, při čemž v řeckém textu stojí člen jen před prvním z nich a v stsl. překladě je první participium zpravidla v tvaru složeném, druhé (a další) v tvaru jmenném (viz též výše § 40); srov. např. *krto ōko gъ bŭ našъ živoi na vysokyčъ. i na sъměrena prizŭraje. na nъse i na zemlŭ. vъzd-*

⁹ Jsou totiž i doklady, třebaže jen ojedinělé, v nichž má jmenné stsl. participium rozvíjející člen za sebou i proti znění řeckému, srov. např. výše citovaný verš J 15.2, nebo podobně L 7.32.

vúdzajei oty zemljje ništa. i oty gnoišta vcznosje uboga PsSin 112.5—8 τίς ὡς κύριος ὁ θεός ἡμῶν ὁ ἐν ὑψηλοῖς κατοικῶν καὶ τὰ ταπεινὰ ἐφορῶν ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῆ; ὁ ἐγειρῶν ἀπὸ γῆς πτωχὸν καὶ ἀπὸ κοπρίας ἀνψῶν πένητα; κορυμητῆ probodenъ bychtъ vъ rebra. tebe radi ushorъša'go vъ rai. i eúgo oty rebra izvedъša Supr 469.25—27 ῥομφαία ἐνύχθην τὴν πλευρὰν, διὰ σέ τὸν ἐν παραδείσῳ ὑπνώσαντα, καὶ τὴν Εἶδαν ἐκ πλευρᾶς ἐξενέγκαντα; atp.

Tento úzus lze dobře pochopit z překladatelské techniky. Překladatelé usilovali o věrné a pokud možno doslovné tlumočení řecké předlohy. V případě jmenných participií zachovali přesně slovosled řecké předlohy, neboť ten nebyl ani v slovanštině zásadně nemožný. U řeckých konstrukcí s rozvíjejícím větným členem vsunutým mezi člen (articulus) a participium měli překladatelé vlastně možnost obojí: buď položit participium na místo řeckého členu, nebo až na místo řeckého participia. První způsob překladu (s participiem na místě řeckého členu) jim umožňoval dosáhnout slovosledu, který dodával slovanské větě větší plynulosti bez nějakého podstatnějšího odchýlení od řecké předlohy.

Je také možné, že zvláště u dlouhých vět a u participií bohatě rozvitých, jaká jsou častá zejména v Euch, neměli překladatelé při překládání před očima větu celou, nýbrž ji překládali po částech; potom tam, kde byl v řečtině člen před výrazem rozvíjejícím participium, byli jím překladatelé na následující participium upozornění, kdežto tam, kde v řeckém textu člen před rozvíjejícím výrazem nebyl, mohli případně začít s překladem rozvíjejícího výrazu, aniž ještě věděli, že je závislý na participiu.

Nelze konečně vyloučit ani možnost, že někdy mohla být podporou takového slovosledného střídání snaha starých překladatelů a opisovačů o nestereotypnost vyjádření, o střídání výrazových prostředků. Ukazovaly by na to doklady, jako jsou např. *бъже vědy nemoštъ. i udobъ pogybenie roda člča. i myslei našichъ umъ. avlěje razuměje. pomyšleniě přěbyvajqště namъ vъ drъzosti. sy nezlobivъ. sъpodobi... Euch 24a 8—13 ὁ Θεός, ὁ τῆς τοῦ ἀνθρώπου φύσεως τὸ εὐάλωτον καὶ ἀσθενές ἐπιστάμενος, καὶ τοὺς τῶν ἐννοιῶν ἡμῶν διαλογισμοὺς σαφῶς ἐπιγινώσκων, τὰς ἐκ προπετείας ἡμῖν γινόμενας ἐνθυμήσεις, ἀμνησικακὸς ὢν, παριδεῖν...; ty oslaběvъšaа tělesa sъzimaje. i sъmъrcti izgone. i vъskrěšaje abie. sъležeštāa tělesa. oty věka. daždi rabu tvoemu semu. sъdravie Euch 26b 18—23 σὺ ὁ τὰ λυθέντα μέλη πηγνύων, ὁ τὸν θάνατον ἐλαύνων, ὁ τὰ κείμενα σώματα ἀπ' αἰῶνος παραχρῆμα ἐγειρῶν.*